

ТРИ ОБРАЗИ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Простежується низка традиційних і нових підходів українських та деяких зарубіжних учених до історії Української Держави 1918 р., зокрема окреслено три історіографічних образи Гетьманату як форми державного управління. Увага зосереджена на історіографії таких питань як оцінка сутності Гетьманату, його місця та значення в історії української державності.

Ключові слова: історіографія, історіографічний образ, Павло Скоропадський, Українська Держава, Гетьманат, переворот, монархізм, консерватизм.

Дослідження феномену Гетьманату триває більше дев'яти десятиріч і за цей час нагромаджена колосальна кількість різножанрових праць: наукових, дисертаційних, науково-популярних, навчально-методичних, публіцистичних, мемуарних та інших, що дозволило створити відповідний історіографічний образ цього унікального явища. У західній історичній науці такий формат історіографічної пам'яті як **образ** отримав досить велике поширення, причому не лише постатей, але й тих чи інших явищ, подій, фактів конкретної історії з точки зору їх відображення в історіографії. Отже, коли мова йде про образ Гетьманату в історіографії, то маємо справу з цілісним відтворенням найбільш характерних його рис і ознак, досліджених, виявлених і узагальнених науковцями. Зауважимо, що кожен історик створює власний образ того чи іншого об'єкту, а це означає: скільки дослідників – стільки образів. Наша мета полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу опублікованої літератури змоделювати найбільш поширені або основні історіографічні образи Гетьманату Павла Скоропадського, створювані активними прихильниками Гетьманату, не менш активними його критиками і, нарешті, науковцями, які намагаються без навішування політичних ярликів та ідеологічно упереджених оцінок дати науково виважену інтерпретацію цього феномену української історії. Таких образів умовно можна виокремити три і всі вони частково вже профігурували в історіографічних публікаціях [1, 4, 5, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 22, 32, 38, 39], але їх систематизація на етапі, коли на зміну гострій конфронтації приходить пошук компромісних підходів, лише започатковується.

З цивілізаційного погляду, до пізнання історії Гетьманату дуже важливо підійти як до явища не тільки у контексті національного історичного та державотворчого процесу, але й світових тенденцій. Саме такий підхід дозволить поставити Гетьманат П. Скоропадського в інтер'єр конкретно-історичних умов, пов'язаних із революційними

потрясіннями і розпадом Російської та Австро-Угорської імперій. На цьому тлі хибними виглядають спроби отожднити три складних, тісно пов'язаних між собою, але не синонімічних і багато в чому неоднозначних явища: 1) «Українська Держава», яка прийшла на зміну УНР і моделювалася як український проект конституційної монархії в майбутньому; 2) «Гетьманат» як тимчасова форма державного правління; 3) постать гетьмана Павла Скоропадського як людини і політика, що, з одного боку, сприйняв українські цінності, зважився взяти на себе відповідальність за майбутнє України, а, з другого, – не мав достатньої суспільної підтримки, належної національної свідомості і залишався переобтяженим російською політичною і культурною традицією. Кожне з цих явищ потребує не тільки системного підходу, але й окремого розгляду, оскільки їх не можна загнати у заздалегідь сконструйовані штучні схеми, значною мірою успадковані від політичної боротьби і протистоянь революційної і радянської доби.

Звідси випливає наше перше спостереження і побажання: сучасні українські історики намагаються знизити температуру заполітизованої полеміки навколо Гетьманату, враховуючи, що нова історіографічна ситуація і часова дистанція протяжністю в 95 років дають підстави для толерантних наукових дискусій, пошуку компромісів і вироблення більш-менш наближених оцінок. Не варто продовжувати консервацію старих стереотипів і продукування нових штампів на кшталт: «контрреволюційний переворот», «консервативна революція», «монархічна держава з козацьким правлінням», «самозванча диктатура», «прихід гетьмана до влади нагадував переворот більшовиків у Петрограді», «Гетьманат спирався на багнети інтервентів», «маріонеткова держава», «П. Скоропадський – російський або німецький проект» та ін.

Більшість нинішніх науковців, намагаючись відійти від заполітизованості проблеми, шукають наукові відповіді на такі дискусійні питання, як наприклад: чому Центральна Рада та її керівництво допустили переворот; хто, чому і в який спосіб сприяв приходу П.Скоропадського до влади; який характер носив цей переворот: контрреволюційний чи реставраційний і яке місце він посідає в Українській революції 1917-1921 рр. та в історії українського державотворчого процесу загалом; у чому особливості внутрішньої та зовнішньої політики Гетьманату, наскільки вони відповідали інтересам українського народу з погляду історичної перспективи; яким було співвідношення українських та чужих, зокрема російських і німецьких складових у конструкції Гетьманату; що спричинило його поразку і які уроки для сьогодення можна почерпнути з тієї доби. Приклад наукового осмислення цих питань і пошуку відповідей на них показав один із найбільш авторитетних сучасних дослідників феномену Гетьманату професор Р.Я. Пиріг, зосередившись на з'ясуванні його сутності та форми, особливостей державно-політичної моделі, ідеологічної

платформи і соціальної бази, на винесенні повчальних уроків для сучасного і майбутнього етапів українського державотворення [25-31].

Усі три образи Гетьманату П.Скоропадського в новітній українській історіографії сформувалися на фундаменті, закладеному безпосередніми учасниками і дослідниками подій 1917-1921 рр., адже саме вони створили левову частину гетьманознавства ще у міжвоєнний період на еміграції. Гостре ідейно-політичне протиставлення і міжособистісні, часом амбітного характеру конфлікти, призвели до кристалізації вже тоді трьох основних історіографічних течій – унерівської та прогетьманської в діаспорі, а в УСРР – більшовицько-марксистської. Кожна із сторін, прагнучи довести свою правоту, в пошуках аргументів не жаліла викривально-критичних епітетів для оцінки опонентів.

Першу течію, яку називають унерівська, започаткували очільники Центральної Ради та УНР доби Директорії, які, втративши владу, мали чи не найбільше претензій до П.Скоропадського. При певній подібності вона неоднорідна в оцінках, оскільки поряд з підходами В.Винниченка, П.Христюка і М.Шаповала були специфічні погляди М.Грушевського, І.Мазепи та П.Феденка, своєрідне бачення С.Петлюри і М.Лозинського та ін. На думку М.Христюка, наприклад, Гетьманат – це «диктатура поміщиків і капіталістів», а І.Мазепа називав його владою «російських реакційних сил».

Друга течія, хоч і менша за чисельністю, але як і перша теж сформувалася в еміграції. Її творцями були як сам П.Скоропадський, так і його прихильники – Д.Дорошенко, В.Липинський, О.Скоропис-Йолтуховський та ін., об'єднані навколо «Союзу гетьманців-державників» на чолі з гетьманом. Згодом до них долучилися деякі інші представники державницького напрямку української історіографії: І.Кревецький, В.Кучабський, І.Мірчук, а після війни Р.Млиновецький, І.Нагаєвський, Я.Пеленський, Н.Полонська-Василенко та ін. І все ж, треба віддати належне історикам обох течій у діаспорі – унерівської та прогетьманської, які з кінця 1930 р. намагалися спрямувати полеміку на пошук компромісної оцінки Гетьманату, що частково знайшло відображення у Словниковій частині «Енциклопедії Українознавства» під ред. В.Кубійовича. Видання трактувало Гетьманат як явище української історії, як різновид державної організації у вигляді конституційної монархії на чолі з гетьманом і зосередженням у його руках законодавчої та виконавчої влади [12, с.377-378].

Ідейні засади третьої течії інтерпретації Гетьманату заклали політичні оцінки, висловлені ідеологами російського марксизму, які були взяті на озброєння промарксистськими істориками і надовго укоренилися в радянській історіографії, в тому числі українській (С.Яворський, М.Попов, Є.Городецький, А.Лихолат, М.Липовченко, Л.Нікольніков, Р.Симоненко та ін.). Прибічники цієї течії керувалися постулатом із сталінського Короткого курсу історії ВКП(б) про

«білогвардійський контрреволюційний переворот П. Скоропадського, про його маріонетковий, буржуазно-поміщицький уряд, утримуваний на німецьких багнетях» [33, с.418.]. Такі ідеологічні стереотипи, що впродовж багатьох десятиріч насаджувалися в радянській історичній науці і суспільній свідомості, виявилися досить живучими і знаходять своїх прихильників й сьогодні.

Сучасні дослідники, у тому числі пострадянське покоління істориків, залишаються розділеними в трактуванні Гетьманату, вони продовжують формувати по суті знову ж таки не менше трьох, істотно модифікованих, але різних за характеристиками його образів, дотримуючись при цьому здебільшого тих самих дихотомних підходів, тобто абсолютизації поділу цілісного явища – Гетьманату і постаті П. Скоропадського на два протилежні їх змалювання, здебільшого двома фарбами: рожевою або чорною. Разом з тим, кожна з цих течій вносить свою лепту у вироблення збірного образу, шукаючи невідомі джерела і додаткові аргументи в корпоративній полеміці. З одного боку, тут відверті адепти Гетьманату, які возвеличують та ідеалізують його, глорифікують роль у державотворчому процесі доби визвольних змагань, схильні розглядати прихід гетьмана до влади як закономірний етап національної революції, а Українську Державу як таку, що «ґрунтувалася на незвичному поєднанні монархічних, республіканських та диктаторських засад». Мова йде про праці досить авторитетних істориків, зокрема таких як Б.І. Андрусішин, А.О. Буравченков, П.П. Гай-Нижник, Г.В. Папакін, Ю.І. Терещенко та ін. [2,7,20, 23,24,40,45] З другого боку, це критики політики гетьманської держави як безапеляційні, так і помірковані. Наприклад, О.Мироненко кваліфікує гетьманський режим як «українську різновидність відомої в історії людства класичної маріократії», що трактується як державно-політичне знаряддя відстоювання чужих інтересів, у конкретному випадку – окупаційних властей [17, с.252-260].

У новітній історіографії дедалі ширше простежується потрактування Гетьманату як втілення ідеології українського консерватизму. Його об'єктивні передумови Ю.Терещенко вбачає в українському селянстві і українській шляхті як носіях мови, віри, традицій, вказуючи при цьому на «всю складність відносин між ними» [40, с.26-27]. Натомість Р. Пиріг не погоджується з таким твердженням, оскільки в умовах розбурханого революцією українського села ця «складність відносин» вилилася в гострі соціальні антагонізми, у селянські повстання і не дозволила П. Скоропадському досягти задекларованого «спокою і ладу». На його переконання, регенерація консерватизму в Україні була консолідованою реакцією приватновласницьких сил на соціальний радикалізм Центральної Ради. Провідну роль у цьому процесі відігравав не тонкий прошарок української шляхти, не середні і дрібні власники, а аграрна, промислова та фінансова буржуазія, часом далека від українських національних інтересів і налякана реальною перспективою втратити

землі, маєтності, капітали [31, с.152-154]. Не випадково В. Липинський виступав проти повернення до традиційного монархізму, закликав до його модернізації на шляху побудови трудової монархії в опорі на аристократію, яку творить освічена частина хліборобського класу.

У полоні синдрому класових оцінок і досить негативістського ставлення як до гетьманського перевороту, так і політики самого П. Скоропадського залишаються історики прорадянської орієнтації. Вони все ще розглядають прихід гетьмана до влади і його політику як «історичну катастрофу» і «контрреволюцію». Але ж катастрофи не сталося, а «контрреволюція – це боротьба проти революції, це рух за повернення дореволюційних порядків». Звинувачувати гетьмана в контрреволюції, принаймні, не коректно, адже він задекларував і фактично продовжив творення Української Держави як самостійної і незалежної, не повернув царські порядки і не захоплював українофобію, хоча й належним чином не присікав її. Аналітичною критикою Гетьманату, його маріонеткового характеру проникнуті й ґрунтовні праці одного з визначних сучасних дослідників історії Української революції – В.Ф. Солдатенка [37, с.156]. Діаспорний дослідник О. Федюшин застосував для характеристики залежного від окупаційних військ Гетьманату термін «сателіт», наголошуючи на обмеження суверенітету і заступництво з боку Німеччини [43, с.294].

Домінуючим у сучасній історіографії є третій образ Гетьманату, створений найбільш чисельною групою дослідників, яка сформувалася навколо Відділу історії української революції академічного Інституту історії України (завідувач Р.Я. Пиріг, тепер – В.Ф. Верстюк). Вона поєднала як частину пострадянських істориків, так і представників молодшої генерації дослідників. Творці і прихильники цього образу Гетьманату схильні трактувати його як форму державного правління на одному з етапів Української революції, який, з погляду політології, хоч і не вписується в її національно-демократичну парадигму, продовжив революційну добу і прискорив проголошення Західноукраїнської Держави, трансформованої в ЗУНР [5,6,21,29,31,34]. Українська держава постала як альтернатива як щодо демократичної, парламентської Української Народної Республіки, так і Радянської соціалістичної республіки. Автори звертають увагу на прийняття П. Скоропадським титулу «Гетьман всієї України», що мало підкреслювати вірність ідеї соборної, незалежної і вільної і Української Держави, її створення з урахуванням давніх козацьких традицій у межах усіх українських етнічних земель. Не оминають історики й того факту, що гетьман запровадив козацький герб як символ спадкоємності державності, водночас зберігши тризуб як національний символ. Враховуючи великий анклав українців у Криму, прагнення татарського населення до порозуміння з Українською Державою, він відстоював включення півострова до складу України, взяв під свою

руку Чорноморський флот, намагався довести світовій спільноті українськість Криму, але при цьому не поспішав йти на входження Кубані до складу України, аби не погіршити відносини із Росією. Водночас вони не замовчують й того, що в Україні утверджувався не характерний українській національній традиції авторитарний тип держави, підтримуваний симпатиками П. Скоропадського з середовища правих консервативних сил, представлених Союзом землевласників та деякими діячами Української демократично-хліборобської партії, а також з боку російських кадетів та білогвардійців, австро-німецького командування.

Якщо порівняти палітру підходів істориків до ключового аспекту оцінки Гетьманату, тобто до співвідношення в ньому українськості та російськості, то маємо наступну картину. Частина українських учених для національної ідентифікації Гетьманату П. Скоропадського використовує формулу «ні український, ні російський». Зокрема, Я. Грицак пише: «У вужчому значенні Скоропадський будував ані українську, ані російську національну державу. Гетьманський режим прагнув впровадити нову концепцію української нації, яка базувалася не на ґрунті етнічної ідентичності та знанні української мови, а на лояльності до Української Держави. Ця держава розумілася у ширшому, територіальному значенні, а не у вузькому етнічному [10, с. 129]. До подібної точки зору схиляється й В. Верстюк, наголошуючи, що це була не українська і не російська держава, і вважає, що умовно її можна було б назвати «малоросійською» [6, с.16, 26].

Однак, застосування цього терміну до характеристики Української Держави 1918 р., на нашу думку, не зовсім коректне. Більшу рацію має Р. Пиріг, підкреслюючи, що дати абсолютно точну формулу національно-державної сутності Гетьманату – справа досить складна, оскільки у цій споруді простежувалися як українські, так і російські елементи конструкції з домінуванням перших. Тут варто згадати, що через день після маніфесту «До громадян України» у листі до хліборобів-демократів гетьман наголошував, що взяв владу для того, «щоб збудувати Україну», що до кінця днів своїх буде «вірним сином дорогої нашої Неньки», що всіма силами буде боронити державні і національні права українського народу». Інша справа, чи був самодостатнім і послідовним гетьман? Чому, наприклад, Січові стрільці на чолі з полковником Є.Коновальцем відійшли від нього, а згодом взяли участь у антигетьманському повстанні? Очевидно тому, що розчарувалися в щирості гетьмана, особливо після того, як він почав оточувати себе людьми, ворожими до української справи. А з другого боку, постає питання, чи мав П. Скоропадський належну підтримку українських сил для реалізації свого проекту? Очевидно, ні. Ісидор Нагаєвський писав з цього приводу: політичні партії поставили свої партійні програми вище інтересів української нації і держави [19, с.171, 406-408]. До речі, історія має властивість

повторюватися, що засвідчує й сучасний державотворчий процес, пов'язаний з намаганнями зосередити всю повноту влади в руках однієї політичної сили, з міжпартійними чварами та владними амбіціями на шкоду цілісності України.

Принагідно звернемо увагу й на те, що деякі автори не виявляють належного такту і культури в оцінках як Гетьманату, так і постаті гетьмана. Наприклад, В. Савченко в книзі «Павло Скоропадський – останній гетьман України», фактологічну канву якої склали здебільшого спогади, безапеляційно кваліфікує Українську Державу як «гетьманат-монархію», «нову монархічну державу», «нове середньовіччя гетьманської влади», не вдаючись до відповідної аргументації. Автор часом навішує гетьману різного роду звинувачення на кшталт: «вводить в оману», «замовчує проблему», «лукавить», «бреше» і т.п. [35, с.146-149, 154, 258]. Подібне історіюписання є радше винятком новітньої української історіографії і носить поодинокий характер.

Отже, в сучасній українській історичній літературі отримали поширення щонайменше *три образи* Гетьманату П.Скоропадського, у яких знаходять відображення як відлуння давньої історіографічної традиції, так і модерні віяння з елементами еkleктики. Водорозділ у середовищі дослідників образу Гетьманату все ще проходить довкола наступних питань: а) чи був державний переворот П. Скоропадського контрреволюцією; б) чи був Гетьманат іноземним проектом; в) як співвідносились у політиці Гетьмана українськість і російськість, тобто, кому більше він прислужився; г) чи є доба Української Держави складовою Української революції та ін. Доволі розмитий образ носять спроби національної ідентифікації гетьманату: «ні української, ні російської» чи «малоросійської» державності. Підтверджуються пророчі слова видатного ідеолога гетьманського руху В. Липинського: «Образ Гетьманської України, який ми винесли з нашої історичної традиції, із народних сказаній, із наших сімейних пам'яток і сімейних споминів – у всіх нас далеко ще не однаковий, не однаково ясний». [16, с.101]. Ці слова, сказані стосовно XVII-XVIII ст., цілком можна віднести і до українського Гетьманату доби П.Скоропадського. А для того, щоб цей образ став яснішим, потрібні подальші дослідження, виявлення додаткових джерел, переосмислення уже відомих свідчень, відмова від партійно-класових підходів та ідеологічних штампів, послідовне утвердження україноцентризму. На це слід зважати, оскільки пострадянська російська історіографія підходить до оцінки подій Української революції і гетьманського перевороту з позицій русоцентризму, глорифікації білого руху та спирається здебільшого на білогвардійську мемуаристику [3, 18, 42], а Гетьманат – це частка нашої, української історії, і треба сприймати її як свою, якою б гіркою вона не була. Подумаймо, а чи не стоять перед державотворенням сучасної України такі ж самі труднощі та перешкоди, які виникли перед

П.Скоропадським майже століття тому. Чи не актуальними виглядають погляди гетьмана на пошук порозуміння в суспільстві, створення такої політичної партії, яка була б «певним компромісом» як справа, так і зліва, у соціальному відношенні й великоруському, й в українському питаннях в сенсі націоналістичному» [36, с.124].

Рационально видається думка Ф. Турченка про те, що, виявляючи нові та переосмислюючи старі джерела, встановлюючи нові факти, не можна вкладати їх у старі схеми [41, с.157], сліпо йти за успадкованою з радянських часів історіографічною традицією, пов'язаною з партійно-класовим антагонізмом. У цьому зв'язку необхідно підкреслити, що визнання партійних пріоритетів і дотримання класових підходів до подій та постатей, серйозно заважає створенню об'єктивного образу Гетьманату. Доречним буде перефразувати відомий афоризм Симона Петлюри: «Держава – понад партії, нація – понад класи». Чи не тут один із ключів, що міг би відкрити нам все ще багато в чому утаємничений образ Гетьманату, особливо за умови, що він буде поставлений у реальний інтер'єр подій 1918 р., тобто розглянутий у конкретно-історичному контексті української державності та в координатах українського виміру. Тут широке поле для інтелектуальної діяльності усіх генерацій українських істориків, включаючи молоду генерацію шанувальників національної пам'яті, для кожного, кому не байдужа доля України.

Список використаних джерел

1. Булгаков Ю. Відносини Гетьманату з Центральними державами: новітні підходи та інтерпретації / Ю.В.Булгаков // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Науковий журнал. - К., 2009, №4. – С.118-122.
2. Буравченков А. Час відновлення історичної пам'яті, або дещо про Гетьманат з погляду сьогодення / А.О.Буравченков // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1843-1945. – К., 1993.–320 с.
3. Бутаков Я. Белое движение на Юге России: концепция и практика государственного строительства (конец 1917 – начало 1920 гг.)/Я.Бутаков – М., 2000. – С.27-28.
4. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр./ В.С.Великочий. - Івано-Франківськ, 2009. – 812 с.
- 5.Верстюк В. Гетьманська держава 1918 р. в контексті української революції/ В.Ф.Верстюк // Український історик. – 1999. – № 2-4 – С. 16- 33.
6. Верстюк В. Революція 1917-1920 рр. і українсько-російські відносини. В кн.: Україна і Росія в історичній ретроспективі/В.Ф.Верстюк //Українські проекти в Російській імперії. – Т.1. – К., 2004. – С.448-464.
7. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня -14 грудня 1918 р.) – К., 2004. – 430 с.
8. Гнатюк С.П. Внутрішня політика Гетьмана П.Скоропадського. (1918 р.): Українська історіографія проблеми. Дис... канд. істор. наук/С.П.Гнатюк. –К., 2002. – 249 с.
9. Грибоєдов С.В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського:

історіографічне дослідження. Дис... канд. істор. наук/С.В.Грибосдов. – К.,2001. – 210 с.

10. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття Я.Й.Грицак.- Вид. 2-е. – К., 2000. – 360 с.

11. Грицак Я. Українська революція, 1914-1923: нові інтерпретації / Я.Й.Грицак //Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні – Вип.2. – Львів,1999. – С.121-125.

12. Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. Т.1.– Львів,1993.– 399 с.

13. Калакура Я. Образ гетьманату в новітній історіографії / Я.С.Калакура // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К., 2008. – С.69-77;

14. Калакура Я. С. Нові підходи до висвітлення гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографія / Я.С.Калакура //Архіви України. – 2011. - № 2/3. – С.262-274.

15. Капелюшний В.П.Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.)/В.П.Капелюший. - К.:Орлан,2003. – 608 с.

16. Липинський В. Листи до братів-хліборобів /В.К.Липинський //Повне збір. Творів. –Т.6.- Кн.1.– К., Філадельфія,1995.- 530 с.

17. Мироненко О. Українська Держава /О.Мироненко // Українське державотворення. Невитребуваний потенціал. Словник-довідник– К., 1997. – 560 с.

18. Михайлов И. Малоизвестные страницы деятельности правительства гетмана П.П.Скоропадского /И.Михайлов// Гражданская война в России: события, мнения, оценки. – М., 2002. – С.456с, 459с, 567с.

19. Нагаєвський І. Історія Української державності двадцятого століття/І. Нагаєвський - К.,1993. – 413 с

20. Осауленко Л. Гетьман України Павло Скоропадський/Л.Осауленко, В. Засекін. – Кн.1. – Луцьк: Волинська книга, 2003. – 592 с.

21. Павленко Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. Історико-генетичний аналіз / Ю.Павленко, Ю.Храмов. – К., 1995. – 282 с.

22. Павлишин О. Історіографія Української революції 1917-1921 рр. // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми/О. Павлишин. – Львів, 2004. – С.168-183.

23. Папакін Г. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини ХVІІ – ХХ ст.. та архівна спадщина роду Скоропадських/ Г.В.Папакін. – К., 2004. – 420 с.

24. Папакін Г. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворень, людина. Історико-архівні нариси/Г.В.Папакін. – К., 2003. – 282 с.

25. Пиріг Р.Я. Гетьман Української держави Павло Скоропадський / Р.Я.Пиріг //Українська ідея. Постаті на тлі революції. – К., 1995. – 256 с.

26. Пиріг Р.Я. Соціально-політична база Гетьманату Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) /Р.Я.Пиріг //Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 р. Вип.2. – К., 2007.- 258 с., С.103-113.

27. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: російський чинник/Р.Я.Пиріг //Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. – К., 2007. – С.123-130.

28. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і форма державності /Р.Я.Пиріг //Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К., 2008. – С. 6-12.
29. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією / Р.Я.Пиріг. – К., 2008. – 209 с.
30. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава: особливості законотворення/ Р.Я.Пиріг //Історія українського парламентаризму. – К.,2010. – 636 с.
31. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Нариси історії. /Р.Я.Пиріг – К., 2011.- 336 с.
32. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 років/Л.О.Радченко. – Х., 1996. – 120 с.
33. Радянська енциклопедія історії України. У 4 т. – Т.1.– К.,1969. – 549 с.
34. Рубльов О.С. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр./О.С.Рубльов, О.П. Реєнт –К.:Альтернативи, 1999. – 320 с.
35. Савченко В. Павло Скоропадський – останній гетьман України/ В.Савченко. – Х.: Фоліо, 2008.– 383 с.
36. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917-грудень 1918. – Київ,Філадельфія,1995.– С.233-234.
37. Солдатенко В. Україна в революційну добу: Історичні ессе-хроніки. У 4-х т. – Т.П. Рік 1918/В.Ф. Солдатенко. – К.: Світогляд, 2009. - 412 с.
38. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.)/В.Ф.Солдатенко. – К., 1999. – 508 с.
39. Стопчак М. Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918-1920 рр.). Історіографічний нарис/М.П.Стопчак.- Вінниця, 2010. – 812 с.
40. Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції /Ю.І.Терещенко// Укр. іст. журн. – 2008. –№3. – С.19-37.
41. Турченко Ф. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин П.Скоропадського і його політичних опонентів/Ф.Турченко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. –К.: Знання, 2008. – 588 с. С.157.
42. Федюк В. Украина в 1918 г.: Гетман Скоропадский / В.Федюк. – Ярославль, 1993. – 95 с.
43. Федюшин О. Украинская революция. 1917-1918./ О. Федюшин. – Перевод с англ. Л.А.Игоревского. – М., 2007. – 328 с.
44. Яневський Д. Проект «Україна»: Грушевський, Скоропадський, Петлюра. Таємна історія української державності /Д. Б.Яневський – Х.:Фоліо, 2010. – 924 с.

Калакура Я.С. Три образа Гетманата П. Скоропадского в украинской историографии.

Прослеживается ряд традиционных и новых подходов украинских и некоторых зарубежных ученых к истории Украинской Державы 1918г., в частности очерчено три историографических образа Гетманата как формы государственного правления. Внимание сосредоточено на историографии таких вопросов как оценка сущности Гетманата, его места и значения в истории украинской государственности.

Ключевые слова: историография, историографический образ, Павел Скоропадский, Украинская Держава, Гетманат, переворот, монархизм, консерватизм.

Kalakura Y. Three images of the Hetmanate of P. Skoropadskiy in Ukrainian historiography.

There is evidence of a number of traditional and new approaches Ukrainian and some foreign scholars to the history of the Ukrainian State in 1918, particularly delineated three historiographical image of the Hetmanate as a form of government. Attention is focused on the historiography of such issues as the assessment of the Hetmanate essence, its place and importance in the history of Ukrainian statehood.

Keywords: historiography, historiographical image, Skoropadskiy, Ukrainian State, Hetmanate, revolution, monarchism, conservatism.